

УДК 636.082.2:636.2

Новак І. В., к.с.-г. н., науковий співробітник (novagor@bigmir.net)[©]
Інститут біології тварин НААН, м. Львів

УКРАЇНСЬКА ЧОРНО-РЯБА МОЛОЧНА ПОРОДА ТА ШЛЯХИ ЇЇ СТВОРЕННЯ

У статті наведено дані про шляхи створення української чорно-рябої молочної породи з її п'ятьма внутрішньопородними (центрально-східний, поліський, західний, південний і сумський) та п'ятьма заводськими (харківський, київський, подільський, дніпровський і дністровський) типами.

Ключові слова: порода, схрещування, голштинізація, генетичний потенціал, продуктивність, адаптація.

Скотарство — одне з найважливіших галузей тваринництва. Ефективне ведення молочного скотарства в умовах ринкової економіки, виробництво конкурентоспроможної продукції неможливе без розведення спеціалізованих високопродуктивних порід молочного напряму продуктивності. В Україні лідером за чисельністю і рівнем продуктивності є українська чорно-ряба молочна порода. У ній поєднано кращі селекційні ознаки поліпшуючої голштинської породи (високий надій молока, технологічність вимені) і місцевої чорно-рябої худоби (високий вміст жиру в молоці, висока плодючість, добра пристосованість до місцевих умов утримання). Тварини цієї породи відповідають вимогам промислових технологій, за генетичним потенціалом продуктивності практично не поступаються зарубіжним аналогам [1–6].

Чорно-ряба порода великої рогатої худоби бере свій початок ще з XII–XIII сторіччя. Виникла вона в Голландії, звідси поширилася в інші країни світу. Під впливом умов середовища і тривалої селекції сформувалося два основних типи: американо-канадський та континентально-європейський [7–10]. У процесі створення в породі виділилося три відріддя — чорно-рябе, білоголове та червоно-рябе, які за продуктивністю та конституцією в подальшому відокремилися в окремі породи. Створення чорно-рябої породи в Голландії характеризується двома періодами. Перший — до кінця XIX сторіччя, тоді селекція худоби була направлена на збільшення надоїв. Другий період — до середини XX сторіччя, у цей період селекція великої рогатої худоби була спрямована на збільшення живої маси, лінійних розмірів корів та підвищення жирності молока [7, 8, 11].

У 30-х роках XIX століття в Україну вперше було завезено бугаїв-плідників остфриської породи, а наприкінці 50-х — голландську чорно-рябу худобу [12]. Проте, масово голландську худобу почали завозити з початку XX століття. У 1905–1912 роках було завезено 850 бугаїв чорно-рябої худоби, з яких 85 % — з голландських провінцій Фрїстландії та Остфрїстландії, які широко використовувалися у поглинальному схрещуванні з маточним поголів'ям місцевої худоби [11, 13].

[©] Новак І. В., 2012

До 1925 року поширення чорно-рябої худоби в СРСР було локальним. В подальшому ця порода була визначена як планова порода країни і з 1930 року розпочалося її завезення з країн Європи (Німеччини, Естонії, Литви, Голландії, Швеції). У післявоєнні роки в цілому по Україні поголів'я чорно-рябої породи збільшилося у два рази [8]. До 1990 року його чисельність складала 34 % від загального поголів'я великої рогатої худоби.

У другій половині ХХ століття спостерігалось стрімке розповсюдження чорно-рябої худоби в світі, і у 1983 році її частка у структурі молочних порід великої рогатої худоби складала близько 10 %, а у колишній НДР — більше 80, у Голландії — 72, США, Англії — 45 та у Швейцарії — 32 %.

Методом чистопородного розведення на поголів'ї, завезеному з Голландії в США та Канаду, була створена голштинська порода. Ці тварини, порівняно з вихідною породою, характеризувалися вищими надоями, жирномолочністю та білковомолочністю, більшою живою масою та кращою стресостійкістю. У 80-х роках ХХ століття в Північній Америці поголів'я голштинського відріддя займало панівне становище серед порід молочної худоби (80 %).

У результаті проведеного в 1952–1955 роках обстеження, в Україні були визначені три історично сформовані групи чорно-рябої худоби, а саме: чорно-ряба худоба західних областей (Львівська, Волинська, Рівненська), поліська чорно-ряба (Хмельницька область) та чорно-ряба східних областей (Київська, Харківська та інші області). На той час згадані групи дещо різнилися між собою, але з використанням плідників, подібних за походженням, впродовж 20 років продуктивні та екстер'єрні показники вирівнялися і було створено масив чорно-рябої худоби. В. П. Буркат [14], В. П. Буркат, М. Я. Єфіменко, О. Ф. Близниченко та ін. [15], Ю. Д. Рубан [7], Є. І. Федорович, Й. З. Сірацький [11] зазначають, що формування української популяції чорно-рябої худоби стало можливим у результаті використання трьох шляхів її становлення, а саме: розширеного відтворення в західних областях України і завезення у центральні та східні області; поглинального схрещування тварин білоголової української породи, яку розводили у зоні Полісся, і симентальської худоби, поширеної у зоні Лісостепу України, з бугаями чорно-рябої породи, переважно голландського типу; завезення чорно-рябої худоби (в основному з Голландії і Данії), а також з прибалтійських держав і Росії (з Московської і Калінінградської областей). У 1956–1975 роках в нашу країну було завезено 127 бугаїв та 3048 телиць і нетелей з Голландії, 15 бугаїв і 171 телицю — з Східної Німеччини, 4 бугаї і 77 телиць — з Канади [16, 17]. Крім цього, завезено велику кількість чорно-рябої худоби з країн Прибалтики [2, 16, 18]. У подальшому (з кінця 70-х років) на племпідприємства завозилась сперма і плідники голштинської, німецької, британо-фризької і датської чорно-рябої порід [10, 11, 13, 16].

Перші схрещування корів чорно-рябої породи з голштинськими плідниками в Україні було проведено на початку 60-х років у дослідному господарстві “Українка” НДІ тваринництва Лісостепу і Полісся УРСР. У 1968, 1972, 1973 рр. значні партії голштинської худоби було імпортовано з Канади. За результатами випробувань помісні корови переважали чорно-рябих ровесниць

за живою масою (на 8–17 %), надоями (на 300–700 кг), що давало всі підстави для розширення масштабів роботи [19]. У 70-ті — перша половина 80-х років в Західній Україні широко використовували голштинізованих тварин американської селекції, а наприкінці 80-х та 90-ті роки — голштинізовану чорно-рябу худобу Голландії, Східної і Західної Німеччини та Польщі [13, 18].

Завдяки цілеспрямованому селекційному процесу, методом складного відтворного схрещування у 1995 році було апробовано, а у 1996 році затверджено українську чорно-рябу молочну породу, в структуру якої на даний час входять п'ять внутрішньопородних (центрально-східний, поліський, західний, південний і сумський) та п'ять заводських типів (київський, харківський, подільський, придніпровський, придністровський).

У створенні порід вагому роль відіграє застосування генетичних методів. Оскільки при виведенні української чорно-рябої молочної породи поєднувалася спадковість голштинської, голландської і місцевої чорно-рябої худоби, то на початковому етапі селекційної роботи одним з основних методів оцінки племінного матеріалу за походженням була його характеристика за частками крові вихідних порід. На сучасному етапі в активній частині породи частка генетичної інформації поліпшуючої голштинської породи складає в середньому 0,67, а в різних лініях — від 0,54 (в лінії Елевейшна) до 0,84 (в лінії Суддина) [2, 20]. На даний час найпоширенішими є такі голштинські лінії: Чіфа, Елевейшна, Астронавта, Бутмейкера, Віс Бек Айдіала та ін. [21]. Ротація одержаних у результаті схрещування з голштинськими плідниками тварин, враховуючи їх генеалогію і наближеність до однієї з вихідних порід, є конструктивним методом оцінки і ефективного використання їх в селекційному процесі при консолідації створених на основі схрещування популяцій молочної худоби [22].

Нині питома вага тварин чорно-рябої худоби в Україні перевищує 30 % від загального поголів'я великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності [23, 24]. Племінна база української чорно-рябої молочної породи включає 67 племзаводів та 350 племрепродукторів із загальним поголів'ям понад 76 тисяч корів. У кращих племінних заводах молочна продуктивність знаходиться на рівні 7–9 тис. кг молока жирністю 3,6–3,8 % [19, 25]. Пріоритетним напрямом у програмі якісного поліпшення сільськогосподарських тварин особливої актуальності набуває удосконалення племінних якостей худоби і її раціонального використання, що передбачає ефективне використання в селекційній роботі найцінніших місцевих і світових генетичних ресурсів чорно-рябої худоби, зокрема голштинської породи, завезеної з Німеччини, Угорщини, Данії. Проте голштинська худоба різної селекції відрізняється за розвитком головних селекційних ознак [24, 26].

Значною мірою підвищенню ефективності ведення галузі молочного скотарства сприяла селекційно-племінна робота з удосконалення породних і продуктивних якостей худоби. Для підвищення молочної продуктивності та поліпшення технологічних якостей чорно-рябе маточне поголів'я осіменяли сім'ям голштинських чорно-рябих бугаїв [27].

У Голландії за рахунок використання плідників північноамериканської та європейської селекції сформований своєрідний тип худоби, який

гармонійно поєднує високу молочну продуктивність, технологічність вим'я корів голштинської худоби та високий вміст білка і жиру голландської худоби. При оцінці корів спостерігається їх значна мінливість, яка систематизована через розподіл тварин на типи будови тіла [22]. Використання зарубіжного генофонду голштинської породи сприяє підвищенню якості бугаїв [28]. В. І. Третяк [29] вважає, що для покращення продуктивних якостей місцевої чорно-рябої худоби доцільно використовувати чистопородних бугаїв голландської породи. Всупереч цьому, за даними Н. Сударева и др. [28], більш високою ступінню реалізації потенціалу продуктивності відрізнялися дочки вітчизняних плідників.

Пріоритетним напрямком розвитку молочного скотарства на перспективу можна вважати підвищення продуктивності тварин і зниження затрат на виробництво молока на основі інтенсифікації тваринництва [26]. Розвиток сільського господарства і окремих його галузей, в тому числі молочної, яка знаходиться в затьняжній кризі, можна забезпечити лише за умови економічно виваженої та обгрунтованої програми державної підтримки [22, 30].

Висновки. При виведенні української чорно-рябої молочної породи поєднувалася спадковість голштинської, голландської і місцевої чорно-рябої худоби, а це дає всі передумови сподіватись на високий генетичний потенціал, який закладений у цих вихідних породах. Аналіз походження породи і типів української чорно-рябої молочної худоби сприятиме визначенню векторів подальшого удосконалення породи і, відповідно, дозволить ефективно використовувати тварин.

Література

1. Єфіменко М. Перспективи розвитку генеалогічної структури української чорно-рябої молочної породи / М. Єфіменко, Г. Коваленко, А. Бірюкова // Тваринництво України. — 2002. — № 2. — С. 35–36.
2. Єфіменко М. Я. Чорно-ряба порода : методи створення та перспективи селекції (теоретичні і практичні аспекти породоутворювального процесу у молочному і м'ясному скотарстві / М. Я. Єфіменко. — К. : Ас. Україна, 1995. — С. 54–56.
3. Котенджи Г. П. Оцінка м'ясних і забійних якостей, шкіри та міцності п'ясткових кісток бугайців української бурої та чорно-рябої молочних порід / Г. П. Котенджи [та ін.] // Вісник СНАУ : Тваринництво. — Суми, 2005. — № 9–10. — С. 94–102.
4. Мазуренко М. О. Природні особливості будови органів травлення бугайців / М. О. Мазуренко, О. І. Вознюк // Науковий вісник ЛДАВМ ім. С. З. Гжицького. — Львів, 1999. — Вип. 3, Ч. 1. — С. 73–74.
5. Пелехатий М. С. Результати господарського використання корів чорно-рябої породи різного походження, генотипів і ліній / М. С. Пелехатий, Л. А. Кальчук // Науково-технічний бюлетень Інституту тваринництва. — Харків, 2001. — № 80. — С. 82–84.
6. Пелехатий Н. С. Селекционно-генетические параметры и пути совершенствования черно-пестрого скота Украинской ССР на основе принципов крупномасштабной селекции: автореф. дис. ... докт. с.-х. наук / Н. С. Пелехатий. — Л.-Пушкино, 1989. — 56 с.

7. Рубан Ю. Д. Породы и племенное дело в скотоводстве : эволюция и прогресс / Рубан Ю. Д. — К. : Аграрна наука, 2003. — 391 с.
8. Ружевський А. Б. Черно-пестрый скот / А. Б. Ружевський. — М. : Колос, 1980. — 246 с.
9. Федорович Е. И. Продолжительность продуктивного использования коров украинской черно-пестрой молочной породы / Е. И. Федорович, В. В. Федорович, И. З. Сирацкий [и др.] // Тезисы докладов междунар. научн.-практ. конф. “Проблемы интенсификации производства продуктов животноводства”. — Жодино, 2008. — С. 123–125.
10. Федорович Є. І. Селекційно-генетичні та біологічні особливості чорно-рябої худоби західного регіону України / Федорович Є. І. — К. : Науковий світ, 2000. — 144 с.
11. Федорович Є. І. Західний внутрішньопородний тип української чорно-рябої молочної породи : Господарсько-біологічні та селекційно-генетичні особливості / Є. І. Федорович, Й. З. Сірацький. — К. : Науковий світ, 2004. — 385 с.
12. Классен Х. І. Племінна робота з породами великої рогатої худоби / Х. І. Классен, М. С. Пелехатий ; за ред. М. А. Кравченка. — К. : Урожай, 1970. — С. 185–224.
13. Федорович Є. І. Біологічні особливості тварин чорно-рябої худоби різної селекції західного регіону України / Є. І. Федорович // Розведення і генетика тварин : міжвід. темат. наук. зб. — К. : Аграрна наука, 2000. — № 33. — С. 157–161.
14. Буркат В. П. Використання голштинів у формуванні молочної худоби / Буркат В. П. — К. : Урожай, 1988. — 102 с.
15. Буркат В. П. Формування внутріпородних типів молочної худоби / В. П. Буркат, М. Я. Єфіменко, О. Ф. Близниченко [та ін.]. — К. : Урожай, 1992. — С. 14–29.
16. Недава В. Ю. Чорно-ряба худоба / Недава В. Ю., Єфіменко М. Я. — К. : Урожай, 1987. — 144 с.
17. Пахолок В. С. Вплив голштинів на тип і молочну продуктивність корів чорно-рябої породи різних генотипів. Теоретичні і практичні аспекти породоутворювального процесу у молочному та м'ясному скотарстві / Пахолок В. С. — К. : Ас. Україна, 1995. — 104 с.
18. Єфіменко М. Я. Комплексна оцінка генотипів плідників при формуванні структури української чорно-рябої молочної худоби / М. Я. Єфіменко, В. І. Антоненко, Б. Є. Подоба // Нові методи селекції і відтворення високопродуктивних порід і типів тварин. — К. : Ас. Україна, 1996. — С. 67–68.
19. Буркат В. П. Нариси з Історії інституту : монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. — К. : Аграрна наука, 2008. — 556 с.
20. Єфіменко М. Я. Застосування імуногенетичних маркерів в селекції української чорно-рябої молочної породи / М. Я. Єфіменко [та ін.] // Науковий вісник ЛНАВМ ім. С. З. Гжицького. — Львів, 2003. — Т. 5, № 3, Ч 3. — С. 26–30.

21. Дедов М. Д. Разведение по линиям в молочном скотоводстве / М. Д. Дедов, Н. В. Сивкин // Зоотехния. — 2006. — № 4. — С. 2–4.
22. Демчук М. П. Екстер'єрно-конституційні особливості чорно-рябої худоби європейської селекції / М. П. Демчук // Науковий вісник ЛДАВМ ім. С. З. Гжицького. — Львів, 1999. — Вип. 3, Ч. 1. — С. 198–200.
23. Галушко І. А. Аналіз молочної продуктивності голштинської худоби зарубіжної селекції в умовах АТЗТ “Агро-союз” Дніпропетровської області / Вісник СНАУ. — Суми, 2006. — Вип. № 10 (11). — С. 23–26.
24. Литвиненко Т. В. Характеристика селекційно-господарських ознак корів зарубіжної селекції. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук : спец. 06.02.01. “Розведення і селекція тварин” / Т. В. Литвиненко. — К., 2005. — 20 с.
25. Єфіменко М. За новітніми методами селекції / М. Єфіменко, Б. Подоба, Г. Коваленко // Тваринництво України. — 2007. — № 2. — С. 18–22.
26. Стрекозов Н. И. Научные основы повышения эффективности молочного скотоводства / Н. И. Стрекозов // Зоотехния. — 2002. — №. 1. — С. 2–5.
27. Микитюк Д. Високорентабельне молоко / Д. Микитюк, Л. Яцик, М. Геймор // Пропозиція. — 2006. — № 137 (11). — С. 93–95.
28. Сударев Н. Предпочтение — отечественным голштинам / Н. Сударев, Д. Абылкасимов, Т. Щукина [и др.] // Животноводство России. — 2009. — С. 49.
29. Третьяк В. Н. Биологические и хозяйственные особенности генетических групп черно-пестрой, голландской пород и потомков от их сочетания в условиях Львовской области : автореф. дис. ... канд. с.-х. наук / В. Н. Третьяк. — Латвийская с.-х. акад. — Елгава, 1978. — 25 с.
30. Железняк А.М. Формування системи державної підтримки розвитку молочної галузі / А. М. Железняк // Вісник СНАУ. — Суми, 2006. — Вип. № 10 (11). — С. 46–49.

Summary

Novak I. V.

UKRAINIAN BLACK-AND-WHITE DAIRY BREED AND WAYS OF ITS CREATION

The paper shows how a Ukrainian black-and-white dairy breed with its five interbreed (East Central, Polissya, Western, Southern and Sumy) and five factory (Kharkiv, Kyiv, Podolsky, Dnieper and Dniester) types.

Key words: *breed, crossbreeding, holsteins, genetic potential, performance, adaptation.*

Рецензент – д.с.-г.н., професор Щербатий З.Є.